

leiderdorp

PROGRAMMABEGROTING
2020

WOORD VOORAF

Hierbij presenteren wij u de programmabegroting 2020.

Deze begroting wijkt cijfermatig nauwelijks af van het perspectief wat wij u in de kadernota hebben geschetst. Ook blijft de in de kadernota genoteerde waarschuwing staan: op termijn zal Leiderdorp de structurele inkomsten en uitgaven meer in balans moeten krijgen. Zeker gezien het feit dat in de voorliggende begroting de kosten voor de jeugdhulp 2021 tot en met 2023 nog niet geheel structureel zijn opgenomen en het programma voor de integrale huisvesting voor het onderwijs in afwachting van besluitvorming daarover, evenmin is meegenomen. Conform de eerder gemaakte afspraken komen wij hier uitgebreid op terug in de eerstvolgende kadernota.

Leiderdorp is niet de enige gemeente in Nederland die het momenteel lastig heeft om een goed evenwicht in uitgaven en inkomsten te vinden. Eigenlijk hebben alle gemeenten in Nederland hier in min of meerdere mate last van. Wij volgen de landelijke ontwikkelingen met grote belangstelling.

Los van het bovenstaande staan er weer de nodige belangrijke dingen te gebeuren waarvan we in de voorliggende begroting ook aankondiging doen. Enkele daarvan willen we in dit voorwoord alvast onder de aandacht brengen.

Op het gebied van veiligheid geven we uitvoering aan de prioriteiten uit het Integraal Veiligheidsbeleid (2019-2023). Dit doen wij samen met onze inwoners en onze zorg- en veiligheidspartners. Behalve dat wij werken aan deze prioriteiten, houden we goed in de gaten welke ontwikkelingen er zijn op veiligheidsgebied en gaan wij bij voorkeur preventief te werk. Veiligheid in Leiderdorp benaderen wij in samenhang met andere beleidsvelden, dus integraal omdat verbinding essentieel is.

De veranderingen in het Sociaal Domein krijgen steeds meer vorm. Als basis voor die veranderingen dient de Sociale Agenda van Leiderdorp (2017). We zijn begonnen met het anders organiseren van welzijn en individuele ondersteuning bij één herkenbare partner. Daarmee is Inluzio Leiderdorp in 2019 gestart. Zij zetten belangrijke stappen in het integraal ondersteunen van onze inwoners in elke levensfase om zo zelfredzaamheid, participatie en samenredzaamheid te vergroten.

In de Leidse regio werken we veel samen om zo goed mogelijk alle domeinen op elkaar te laten aansluiten. Eind 2018 heeft de gemeenteraad besloten om de jeugdhulp in de Leidse regio te organiseren, als het gaat om de gemeentelijke toegang (JGT) en de specialistische jeugdhulp. De nieuwe opdrachten gaan vorm krijgen in 2020 en zullen resulteren in nieuwe contracten per 1 januari 2021. Dit moet ertoe leiden dat in de jeugdhulp het kind en het gezin centraal staan, dat er zo normaal mogelijk hulp wordt geboden en dat de hulp zo veel mogelijk dichtbij in de eigen omgeving wordt gegeven.

Ook wordt er hard gewerkt aan de decentralisatie van de Maatschappelijke Zorg. Kwetsbare mensen worden zo regulier als mogelijk opgevangen in de wijken. Het organiseren van zorg en ondersteuning daarvoor wordt in 2020 verder ontwikkeld. Ook zullen het minimabeleid en het onderwijskansenbeleid hervormd worden. Doel is om mensen meer in staat te stellen zoveel mogelijk zelfstandig hun leven te leven naar hun eigen vermogen en behoefte en kinderen in staat te stellen zich zo goed mogelijk te ontwikkelen.

Na het vaststellen van het mobiliteitsplan "Bereikbaar op Weg" (BoW) en het scenario voor de gebiedsvisie Baanderij is het zaak om in 2020 in dezelfde snelheid door te pakken met de uitvoering. Met de uitvoeringsprogramma's van BoW gaan we werkelijk de daad bij het woord voegen. Voor de zomer van 2020 stellen we de definitieve gebiedsvisie voor de Baanderij vast. Hierdoor geven we de nodige duidelijkheid aan bewoners en ondernemers over de toekomst van de Baanderij. Duurzaamheid is en blijft een belangrijk aandachtspunt. Ontwikkelingen en innovaties volgen elkaar in rap tempo op. Met de uitkomsten van de quickscan duurzaamheid en het werkplan 2019-2020 willen we meer focussen en SMART opereren. Veel woningbouwprojecten zijn in uitvoering of zitten in de planning. De woningnood is nog steeds hoog. Wij zetten ons in voor voldoende woningen en diversiteit in woningen passend bij de behoefte van onze inwoners.

We zetten ons beleid voort zodat Leiderdorp een groene en goed leefbare gemeente blijft. De gemeente staat eind dit jaar ,en qua implementatie ook de komende jaren, voor een belangrijke keuze op welke manier wij ons afval gaan inzamelen.

In de gemeenteraad (2017) en in het coalitieakkoord (2018) is afgesproken dat er een tweetal onderzoeken uitgevoerd gaan worden. De eerste naar de positie van Leiderdorp in de huidige samenwerkingsverbanden en de tweede naar mogelijke effecten van herindeling (fusie met de Leidse regio). Het eerste onderzoek is al uitgevoerd en het tweede onderzoek wordt nog dit jaar door bureau Berenschot uitgevoerd. De uitkomst van dit laatste onderzoek kan de komende jaren invloed hebben op Leiderdorp en onze positie in de regio.

Tot slot een woord van dank aan een ieder die een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van deze begroting.

Hoofdpijnen financiële begroting

Uitgangspunten van de provincie

In de begrotingscirculaire 2020-2023 heeft de provincie ons geïnformeerd over haar beoordeling van onze programmabegroting. Om voor het repressieve toezicht in aanmerking te komen gelden de volgende uitgangspunten:

- 1. De begroting 2020 moet structureel en reëel in evenwicht zijn. Zo niet, dan moet de meerjarenraming aannemelijk maken dat we dit evenwicht uiterlijk in 2023 bereiken.*
- 2. De jaarrekening 2018 moet structureel en reëel in evenwicht zijn. Zo niet, dan betreft de provincie het structureel tekort bij het onderzoek van de begroting 2020.*
- 3. We moeten de vastgestelde jaarrekening 2018 en de begroting 2020 tijdig, dus voor 15 juli en voor 15 november 2019, aan de provincie sturen.*

Met het begrip 'structureel evenwicht' bedoelt de provincie dat structurele baten de structurele lasten dekken. Het reëel evenwicht houdt in dat de provincie onderzoek doet naar de realiteit van de ramingen. De begrotingen en meerjarenramingen moeten volledig en realistisch zijn.

Voor de programmabegroting 2020 Leiderdorp geldt:

- Deze begroting is sluitend voor alle jaren.
- Deze begroting is structureel in evenwicht.
- Deze begroting is reëel in evenwicht.

Het college is van mening dat de programmabegroting 2020 voldoet aan de uitgangspunten van de provincie.

Programmabegroting 2020

De begroting 2019 en de financiële kadernota 2020-2023 vormen de basis van de programmabegroting 2020.

Verskillende mutaties bepalen het meerjarenbeeld van Leiderdorp, zoals:

- de effecten van de meicirculaire gemeentefonds, waarover we de raad voor de zomer informeerden;
- de toevoeging van de stelpost jeugd voor de jaren 2022 en 2023;
- de doorberekening van de kapitaallasten na de actualisering van de investeringsplanning.

De lokale lasten

Elk jaar in december leggen we de tarieven ter besluitvorming aan de raad voor. Daarbij houden we rekening met het maximum dat voor sommige tarieven landelijk geldt. In 2020 stijgen de lokale lasten met de inflatiecorrectie. In de financiële kadernota stelden we deze vast op 1,4%. Daarnaast voeren we een extra verhoging van 3,0% door op de rioolheffing, volgens het Integraal Waterketenplan (IWKp). De hondenbelasting is een derde lager dan in 2018.

Van programmabegroting 2019 naar programmabegroting 2020

De tabel hieronder laat de ontwikkeling van de begroting zien. De wijzigingen in de kadernota vormen één totaal onder de 'Stand meerjarenbeeld kadernota 2020-2023'. Per programma werken we de wijzigingen zichtbaar en herkenbaar uit. Alle toegevoegde mutaties na de kadernota staan in de tabel, met uitzondering van financieel-technische mutaties.

Nr.	Onderwerp	2020	2021	2022	2023
	Stand meerjarenbeeld kadernota 2020-2023	754.213	128.213	-93.230	-300.669
1	Meicirculaire 2019 Gemeentefonds	294.391	32.179	49.374	75.262
2	Herberekening kapitaallasten	-498.507	7.396	-17.975	12.467
3	Reserve informatiebeleidsplan	-68.892	-57.180	28.602	11.000
4	Reserve IBOR	88.551	-40.155	9.780	
5	Algemene reserve	144.873			
6	Reserve reiniging	190.672	9.133	5.853	
7	Voorziening riolering	84.230	13.803	-11.520	11.456
8	Verlaging lasten begraafplaats	-50.000	-50.000	-50.000	-50.000
9	Verlaging baten begraafplaats	50.000	50.000	50.000	50.000
10	Algemene uitkering stelpost jeugd			-390.000	-390.000
11	Jeugdhulp			390.000	390.000
12	Kosten afval milieustraat	208.000	208.000	208.000	208.000
13	Reserve reiniging	-208.000	-208.000	-208.000	-208.000
14	Bestuurskosten 1x per 4 jaar				-25.000
15	CAO-akkoord gemeenten	92.821	92.821	92.821	92.821
16	Overige indexeringen	-17.758	-18.517	-18.404	-18.404
17	Algemene reserve / herschikking	7.000.000			
18	Behoedzaamheidsreserve Gemeentefonds	2.000.000			
19	Reserve Bouw- en grond exploitatie	-9.000.000			
20	Behoedzaamheidsreserve Gemeentefonds	-1.064.594	-167.693	-45.301	141.067
	Saldo begroting 2020-2023	0	0	0	0

1 Algemene uitkering/meicirculaire

De uitkomsten van de meicirculaire waren onderwerp van de raadsbrief van 5 juni 2019. Ze vormen een substantiële mutatie in het meerjarenbeeld. In de raadsbrief staat dat we het nadeel in de algemene uitkering opvangen met de behoedzaamheidsreserve. De mutaties in de decentralisatie-uitkeringen verwerkten we budgettair neutraal. Hier tonen we de netto-ontwikkeling van de algemene uitkering.

2 tot en met 7 Herberekening kapitaallasten

We berekenden de kapitaallasten voor de begroting 2020. Daarbij hielden we rekening met het investeringsplan volgens de kadernota. Voor zowel de lopende investeringen als voor de investeringsvoornemens bepaalden we een kasstroomprognose, waarmee we vervolgens de rente en afschrijving berekenden. Dat betekende in een aantal gevallen dat het eerste jaar van afschrijving opschuift. Dat leidde - vooral in 2020 - tot een voordeel op de kapitaallasten. De voor- en nadelen op kapitaallasten van een aantal specifieke activiteiten verrekenden we met de bijbehorende reserves en voorzieningen. De lagere kapitaallasten voor de Sterrentuin, ontstaan door vertraging, komen ten gunste van de algemene reserve. Voor de incidentele extra kosten hadden we in de kadernota immers juist een beroep op de algemene reserve gedaan.

8 en 9 Baten en lasten begraafplaats

Uit een analyse van de inkomsten begraafplaats vanaf 2014 blijkt dat de opbrengsten jaarlijks achterblijven bij de raming in de begroting. Alleen 2016 vormt een uitzondering. Voor gemeentelijke begraafplaatsen in het algemeen geldt dat het aantal begravingen afneemt. Dit is een landelijke trend. Ook blijken de geraamde lasten begraafplaats hoger te zijn dan we jaarlijks in de jaarrekening terugzien. Om de baten en lasten realistisch te begroten stelden we ze bij. Over de hoogte van de tarieven komen wij in december 2019 nog bij u terug conform de toezegging op dit punt.

10 en 11 Algemene uitkering en Jeugdhulp

In de meicirculaire 2019 staat dat het Rijk extra middelen toevoegt aan het jeugdhulpbudget. In overleg met de toezichthouders maakte het Rijk een uniforme richtlijn voor de raming van de extra middelen jeugdzorg in de begroting 2020 en de meerjarenraming 2021-2023. De ministeries van BZK, VWS en Financiën, de VNG en de toezichthouders stelden de richtlijn samen op. De richtlijn bevat de volgende aanwijzingen:

1. De gemeente merkt de extra middelen jeugdzorg voor de jaren 2019 tot en met 2021, die onderdeel zijn van de algemene uitkering, aan als structureel dekkingsmiddel.
2. Voor de jaren 2022 en 2023 kan de gemeente een stelpost 'Uitkomst onderzoek jeugdzorg' ramen: per gemeente naar rato van de € 300 miljoen (in 2021).
3. Deze stelpost 'Uitkomst onderzoek jeugdzorg' kan de gemeente als 'structureel' opnemen.
4. Voorwaarde is dat de gemeente ook zelf maatregelen neemt voor de transformatie van jeugdzorg en ggz. Maatregelen waarmee de gemeente ook beheersing van de kosten nastreeft. Gemeenten spelen immers een actieve rol in de transformatie en daarmee in het beperken van de uitgaven.

Wij besloten om voor de jaren na 2021 een stelpost algemene uitkering jeugd in de meerjarenraming op te nemen. Dit is een verhoging van het budget voor jeugdhulp met hetzelfde bedrag, vanuit de beleidslijn dat de beschikbare

rijksmiddelen worden ingezet voor het sociaal domein. Tegelijkertijd voegen we de stelpost aan de risicoparagraaf toe, omdat de opbrengst met meer onzekerheid is omgeven dan gebruikelijk.

12 en 13 Kosten afval milieustraat

De gemeenten Leiden, Leiderdorp, Oegstgeest en Zoeterwoude hebben samen met SP71 een aanbesteding gedaan voor het afvoeren van de door de overheid verplicht gestelde afvalstromen van de milieustraat. Duidelijk was al dat de tarieven van de huidige overeenkomsten niet meer marktconform zijn. Grote hoeveelheden importafval en de problemen bij de verwerker in Amsterdam zorgen voor drukte bij de verwerkingsinstallaties. De geringe capaciteit leidt tot hoge tarieven. Voor Leiderdorp nemen de kosten met 200% toe. De huidige beschikbare middelen voor het afvoeren van de afvalstromen milieustraat bieden onvoldoende ruimte om de kostenverhoging op te vangen. De kostenverhoging voor 2020 en verder bedraagt € 208.000 per jaar. We verhogen het budget voor het afvoeren van de afvalstromen met dit bedrag. We dekken de verhoging met een structurele onttrekking aan de egaliseriereserve reiniging. Dit komt overeen met de doelstelling van deze egaliseriereserve: 'het egaliseren van baten of lasten op het product reiniging om schommelingen in het tarief te voorkomen'. De hoogte van de egaliseriereserve reiniging (ongeveer € 4,5 miljoen) is toereikend. We nemen deze herziening mee in de al aangekondigde herziening van de tarieven afvalstoffenheffing 2022.

14 tot en met 16 Diverse aanpassingen

In de begroting 2020 namen we nog enkele bijstellingen mee. Het budget dat eens per vier jaar beschikbaar is voor extra bestuurskosten - voor publiciteit rondom de verkiezingen 2022 - was bijvoorbeeld ook in 2023 opgevoerd. Dat is niet volgens het vierjaarlijkse ritme en dus gecorrigeerd. Naast enkele technische correcties op de indexeringen bleek ook de indexering voor de ontwikkeling van de loonkosten in 2020 te laag. Het cao-akkoord gemeenten viel ongeveer 1,0% hoger uit dan we in de kadernota hadden aangenomen.

17 tot en met 19 Herschikking algemene reserves

In het raadsvoorstel Nota Grondbeleid 2019-2023 staat dat we in de begroting 2020 een uitspraak doen over de hoogte van de reserve bouw- en grondexploitaties. De nota gaat wel in op de functie van de reserve: *Deze reserve vormt het weerstandsvermogen voor grondexploitaties en is bedoeld om financiële risico's op te kunnen vangen en tekorten op toekomstige grondexploitaties af te dekken. Op deze manier kan ook gestalte worden gegeven aan een beleid dat de mogelijkheid openhoudt om tekorten uit de ene exploitatie te compenseren met positieve opbrengsten uit andere exploitaties. Het is een algemene reserve die zonder bestemmingswijziging kan worden aangewend. De reserve wordt opgenomen in de berekening van de weerstandscapaciteit. De reserve wordt gevoed met exploitatie-overschotten uit afgesloten complexen.*

De risico's van de grondexploitaties en de grote investeringsprojecten beoordelen we jaarlijks bij de samenstelling van de Gemeentelijke Integrale Grondexploitatie (GIG). In de GIG zelf lichten we eventuele wijzigingen in de risico's toe. De geactualiseerde risico's nemen we vervolgens mee in de paragraaf weerstandsvermogen in de jaarrekening of begroting. Daar valt op dat de risico's die samenhangen met grondexploitatie niet voorkomen in de tabel met de tien belangrijkste risico's. De kans dat deze risico's zich voordoen zijn gering, de financiële gevolgen zijn dan ook beperkt.

Het is mogelijk dat deze risico's laag scoren omdat de gemeente Leiderdorp van oudsher zeer behoudende prognoses hanteert bij grondexploitaties. Potentiële lasten ramen we steeds voor het maximale bedrag. Bovendien houden we per grondexploitatie rekening met een post voor nog nader uit te werken investeringen. Voor een negatieve

eindwaardeberekening van nu lopende grondexploitaties troffen we in de jaarrekening 2018 al een voorziening van € 5,6 miljoen ten laste van de reserve bouw- en grondexploitaties.

De grondexploitaties die nu in uitvoering zijn, komen in 2020 en 2021 tot afronding. Vooralsnog zijn geen nieuwe bouwgrondexploitaties voorzien. Daarmee vallen de directe risico's op grondexploitatie nagenoeg weg. Om de doelstellingen voor de ruimtelijke ontwikkelingen te bereiken zet de gemeente de bestaande beleidslijn 'faciliterend grondbeleid, tenzij...' voort. Dit betekent onder andere dat we de financiële risico's zoveel mogelijk bij de ontwikkelaar neerleggen.

Op al deze ontwikkelingen baseren wij de verwachting dat risico's die samenhangen met bouwgrondexploitaties op termijn naar nul gaan. Een risicoreserve is dus niet langer nodig, zolang de gemeente geen ontwikkelingen met een groot gemeentelijk, maatschappelijk en/of strategisch belang wil realiseren.

Naast risico's kunnen we de reserve bouw- en grondexploitatie ook inzetten om een exploitatietekort af te dekken als de gemeente vanuit publiek belang besluit tot een actieve grondexploitatie met een negatieve eindwaarde. In dat verband merken wij op dat we in 2016 de reserve sociale woningbouw van € 250.000 toevoegden aan de reserve bouw- en grondexploitatie. Het doel van die reserve was knelpunten in de volkshuisvesting oplossen door sociale woningbouw bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen te realiseren.

In de Nota kostenverhaal 2019 - samen met de Nota Grondbeleid 2019-2023 op de raadsvergadering van 9 september 2019 geagendeerd - komt het onderwerp 'fondsvorming' aan de orde. Die fondsvorming ziet toe op de verevening van bovenwijkse kosten en/of bovenplanse verevening van kosten. De nota spreekt zich uit vóór fondsvorming:

De gemeente Leiderdorp kiest voor voortzetting van de lijn uit de structuurvisie en fondsen te vormen voor:

- *sociale woningbouw;*
- *revitalisering/herstructurering bedrijventerrein;*
- *integrale gebiedsontwikkeling.*

Voor de Baanderij zal, in lijn met de principes van het fonds integrale gebiedsontwikkeling, een fonds worden ingesteld voor de transformatie die de gemeente mogelijk wil maken. Mogelijk vindt in de toekomst een samenvoeging plaats, zodat een fonds 'revitalisering/herstructurering/transformatie' ontstaat. Een gebiedsvisie voor de Baanderij is in voorbereiding. Wanneer deze gebiedsvisie in een verder stadium is, kunnen we beslissingen nemen over de mogelijkheden van een fonds voor de transformatie van dit gebied. Als dat zover is en de ideeën rond fondsvorming wat concreter zijn, wordt deze nota aangepast.

Concrete besluitvorming over fondsvorming, zoals bedoeld in de Nota kostenverhaal 2019, is nu nog niet aan de orde. De gebiedsvisie Baanderij is nog niet klaar. Wellicht kunnen we de vereveningsfunctie van kosten voor bijvoorbeeld herontwikkeling van Baanderij toevoegen aan de reserve bouw- en grondexploitatie. Hoe dan ook, het lijkt raadzaam om binnen deze reserve enig vermogen aan te houden om de beoogde fondsvorming op een later tijdstip mogelijk te maken.

Gelet op de huidige risico's en de ontwikkeling van de risico's van de grondexploitaties lijkt een risicoreserve van € 1 miljoen op dit moment meer dan toereikend. Dan heeft de reserve per 1 januari 2019 een overschot van ruim € 9 miljoen. Bovendien neemt de reserve op basis van de vastgestelde GIG 2019 in de jaren 2019 tot en met 2021 nog eens toe met een bedrag van ongeveer € 3 miljoen. In de financiële kadernota 2020-2023 gaven we echter al aan dat

de eindwaarde van de grondexploitatie Amaliaplein minder voordelig uitvalt door de herinrichting van de Ericalaan en de Simon Smitweg. De geraamde opbrengst/toevoeging aan de reserve bouw- en grondexploitatie zal dus lager zijn. Ondanks deze aanpassing verwachten we toch een toename van de reserve van zo'n € 2 miljoen.

Wij stellen voor om in de begroting 2020 de reserve bouw- en grondexploitatie te verlagen met € 9 miljoen. Daarvan voegen we € 2 miljoen toe aan de behoedzaamheidsreserve en € 7 miljoen aan de algemene reserve. Het totaal van de algemene reserves wijzigt met deze herschikking niet.

20 Behoedzaamheidsreserve uitkering gemeentefonds

De dekking vanuit de behoedzaamheidsreserve valt € 647.994 hoger uit dan de financiële kadernota 2020-2023 aangeeft. € 451.206 van dit extra bedrag is een gevolg van de ontwikkeling van de algemene uitkering volgens de meicirculaire. De overige € 196.788 is o.a. een gevolg van het cao-akkoord gemeenten. Rekening houdend met de herschikking van de algemene reserves komt de behoedzaamheidsreserve in 2023 uit op € 1.894.000.

Wij leggen u een solide begroting voor die meerjarig sluitend is en die rekening houdt met een geactualiseerde inschatting van mogelijke risico's.

Wij zien uit naar de bespreking van deze begroting in de raad.

1 oktober 2019

College van burgemeester en wethouders

Leeswijzer

De begroting bestaat uit twee delen. Het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) schrijft deze tweedeling voor.

In het eerste deel - de **beleidsbegroting** - werken we het beleid per programma uit. De gemeenteraad stelde de indeling van de programma's en de subprogramma's op 4 juli 2016 vast. De beleidsbegroting bevat verder een hoofdstuk algemene dekkingsmiddelen, een hoofdstuk overhead en paragrafen.

De programma's beschrijven we volgens een vaste opzet: wat willen we bereiken, wat gaan we ervoor doen en wat mag het kosten. Elk subprogramma start met een inleiding en een schematisch overzicht van de doelen en activiteiten. We lichten de doelen toe onder het kopje 'Wat willen we bereiken?'. De activiteiten om deze doelstellingen te behalen, beschrijven we onder 'Wat gaan we ervoor doen?'. Een tabel met de prestatie-indicatoren sluit het subprogramma af.

In deze programmabegroting zijn de tabellen met de prestatie-indicatoren uitgebreid. De werkelijke indicatoren zijn niet alleen van het laatste jaar (2018), maar ook van de twee voorafgaande jaren (2016 en 2017) opgenomen. Op die wijze kunnen de beoogde indicatoren voor de begroting 2020 tot en met 2023 beter worden vergeleken met de trend uit het verleden. Overigens is de tabel bij de programma onderdelen 2C, 2D en 2E iets aangepast omdat de indicatoren daar worden ontleend aan de inwonersenquête die eens in de twee jaar wordt uitgevoerd.

In het onderdeel 'Waar staat je gemeente' staan de verplichte beleidsindicatoren: elke gemeente moet deze indicatoren in haar begroting presenteren. Om een vergelijking mogelijk te maken hebben die indicatoren een landelijk bepaalde eenheid, bijvoorbeeld per 1.000 of per 10.000 inwoners. Het landelijke gemiddelde fungeert als referentiewaarde.

Vervolgens beantwoorden we per programma de vraag 'Wat mag het kosten?'. In een tabel presenteren we de bedragen uit de jaarrekening 2018, de begroting 2019, de begroting 2020 en de meerjarenraming 2021-2023. De tabel splitst de lasten en de baten uit, de baten hebben een minteken. Vervolgens lichten we de ontwikkeling van de begroting toe.

In de paragrafen rapporteren we over thema's die een dwarsdoorsnede van de begroting geven. Voorbeelden zijn bedrijfsvoering, onderhoud kapitaalgoederen en het weerstandsvermogen. De wetgever stelt in het BBV zeven paragrafen verplicht.

Deel twee van de begroting - de **financiële begroting** - bestaat uit het overzicht van baten en lasten, de uiteenzetting van de financiële positie en het overzicht per taakveld.

- Het overzicht van baten en lasten bevat de begrotingcijfers per programma. De toelichting gaat in op de grondslagen van de begroting, zoals vastgesteld in de kadernota. Verder brengen we in beeld of de begroting 2020, of de meerjarenraming, structureel en reëel in evenwicht is.
- De uiteenzetting van de financiële positie geeft inzicht in de ontwikkeling van de balans, het investeringsplan en het overzicht van reserves en voorzieningen.
- In het overzicht per taakveld delen we de baten en lasten in naar taakveld.

Twee bijlagen sluiten de begroting af.